

Заклад вищої освіти
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

ІНСТИТУТ ПРАВА ТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА ТА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

з освітньої діяльності

 Оксана КОЛЯДА

« 27 » серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК 1.1.1 ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

освітньо-наукова програма «Економіка»

(назва освітньої програми)

ступінь вищої освіти: доктор філософії

(назва освітнього рівня)

галузь знань **С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини**

(шифр і назва галузі знань)

спеціальність **С1 Економіка та міжнародні економічні відносини**

(шифр і назва спеціальності)

кваліфікація: **доктор філософії з економіки**

(назва кваліфікації)

Вид дисципліни: обов'язкова

Обсяг, кредитів: 90 год / 3 кредити

Форма підсумкового контролю: іспит

Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня доктора філософії за галуззю знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини, спеціальністю С1 Економіка та міжнародні третьюго (освітньо-наукового) ступеня. К. : Університет «Україна», 2025. 49 с.

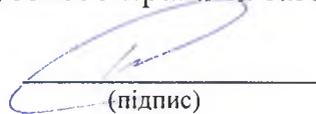
Розробник програми:

Женжера Сергій Володимирович, кандидат філософських наук, доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Інституту права та суспільних відносин

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

Протокол від «26» серпня 2025 року № 1

Завідувач кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

(підпис)

Олексій ФАСТ

«26» серпня 2025 року

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої-професійної програми

Економіка

(назва освітньої програми)

«26» серпня 2025 року

Гарант освітньо-наукової програми

(підпис)

Ростислав ДУБАС
(ім'я та прізвище)

ПРОЛОНГАЦІЯ РОБОЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Навчальний рік	2026/2027	2027/2028	2028/2029	2029/2030
Дата засідання кафедри / циклової комісії				
№ протоколу				
Підпис завідувача кафедри / голови циклової комісії				

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу <https://vo.uu.edu.ua/> за адресою: <https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=23195>.
(вказати адресу)

Робочу програму навчальної дисципліни перевірено

26.08.2025 р.

Заступник директора ІПСВ

_____ (підпис)

(Аня КУЛИК)

Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня доктора філософії за галуззю знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини, спеціальністю С1 Економіка та міжнародні третьюго (освітньо-наукового) ступеня. К. : Університет «Україна», 2025. 49 с.

Розробник програми:

Женжера Сергій Володимирович, кандидат філософських наук, доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Інституту права та суспільних відносин

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

Протокол від «26» серпня 2025 року № 1

Завідувач кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

_____ Олексій ФАСТ
(підпис)

«26» серпня 2025 року

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої-професійної програми

_____ **Економіка** _____
(назва освітньої програми)

«26» серпня 2025 року

Гарант освітньо-наукової програми

_____ Ростислав ДУБАС
(підпис) (ім'я та прізвище)

ПРОЛОНГАЦІЯ РОБОЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Навчальний рік	2026/2027	2027/2028	2028/2029	2029/2030
Дата засідання кафедри / циклової комісії				
№ протоколу				
Підпис завідувача кафедри / голови циклової комісії				

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу <https://vo.uu.edu.ua/> за адресою: <https://vo.uu.edu.ua/course/view.php?id=23195>.

(вказати адресу)

Робочу програму навчальної дисципліни перевірено

26.08.2025 р.

Заступник директора ІПСВ

_____ (Аня КУЛИК)
(підпис)

ЗМІСТ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.....	7
4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
4.1 Анотація дисципліни.....	9
4.2. Структура навчальної дисципліни.....	12
4.2.1. Тематичний план.....	12
4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни.....	13
4.3. Форми організації занять.....	14
4.3.1. Теми семінарських занять.....	14
4.3.2. Індивідуальна навчально-дослідна робота.....	15
4.3.3. Теми самостійної роботи здобувачів освіти.....	19
5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ.....	20
5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.....	20
5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально- пізнавальної діяльності.....	20
5.3. Інклюзивні методи навчання.....	21
6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	25
6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти....	26
6.2. Система оцінювання роботи здобувачів освіти упродовж семестру.....	27
7. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	28
8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	31
8.1. Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали, у т.ч. для здобувачів освіти з інвалідністю.....	31
8.2. Глосарій (термінологічний словник).....	31
8.3. Рекомендована література.....	43
8.4. Інформаційні ресурси.....	47
9. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	49

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній/освітньо-професійний ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Загальний обсяг кредитів – 3	Галузь знань <u>С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини</u> (шифр і назва)	Вид дисципліни обов'язкова	
Загальний обсяг годин – 90	Спеціальність <u>С1 Економіка та міжнародні економічні відносини</u> (шифр і назва)		
Модулів – 2	Спеціалізація _____ (назва)	Цикл підготовки загальний	
Змістових модулів – 2			
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)	Мова викладання, навчання та оцінювання: <u>українська</u> (назва)	Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми здобуття освіти: аудиторних – 3 самостійної роботи – 12	Освітній/освітньо-професійний ступінь: <u>доктор філософії</u>	18 год	5 год
		Практичні, семінарські	
		12 год	3 год
		Лабораторні	
		год	год
		Самостійна робота	
Частка аудиторних занять становить: для денної форми здобуття освіти – 30% для заочної форми здобуття освіти – 13%		60 год	52 год
		Курсова робота (проект): год	
		Індивідуальні завдання: год	
		Вид семестрового контролю: екзамен	

Аудиторне навантаження заочної форми здобуття освіти становить:
 1-2 курси навчання ОС «бакалавр», ОПС «фаховий молодший бакалавр» – 20% від аудиторного навантаження денної форми здобуття освіти;
 3-4 курси ОС «бакалавр», 1-2 курси ОС «магістр» – 25% від аудиторного навантаження денної форми здобуття освіти.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета

Основною метою вивчення курсу «ФІЛОСОФІЯ НАУКИ» є оволодіння аспірантами методами сучасного наукового мислення, теоретико-методологічними засадами та інноваційними підходами в філософії науки і самої науки. Це також репрезентація науки як головного інструмента прогресивного розвитку суспільства, модернізації і постмодернізації суспільного виробництва, що можливо здійснити тільки за умов високоякісної підготовки молодих науковців і оволодіння ними певними навичками та вміннями творчо-інтелектуальної діяльності.

Завдання

Основними завданнями курсу «ФІЛОСОФІЯ НАУКИ» є:

- оволодіння онтологічними, гносеологічними та епістемологічними засадами філософії науки;
- розвиток сучасного наукового світогляду молодих науковців, а на цій основі – формування системи наукових знань у культурно-історичному і сучасному контекстах;
- вироблення філософсько-методологічного розуміння науки, наукового знання і пізнання, розвиток інноваційного мислення і створення творчих стимулів до розробки інновацій;
- знання структури наукового знання та сучасної класифікації науки;
- розуміння динаміки розвитку науки і зростання наукового знання в його класичному, некласичному і постнекласичному представленні;
- розвиток навичок особистої науково-творчої самореалізації молодих науковців;
- освоєння умінь у здійсненні власних наукових розробок.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ, ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач освіти повинен **знати:**

- філософсько-наукову методологію, гносеологію та епістемологію виникнення знань та їх перетворення в наукове знання в процесі пізнання;
- методи формування наукового світогляду та його системної репрезентації в активних формах наукового пізнання та акумуляції наукових знань;
- структуру наукового знання та сучасну класифікацію наук в історичній динаміці розвитку науки і зростання наукових знань;
- інноваційні підходи в науці та способи розвитку власного наукомісткого ресурсу знань;
- основні практиологічні способи і форми реалізації набутих знань.

вміти:

- когнітивно оперувати знаннями на основі різних методологічних підходів, у різних професійно-світоглядних аспектах і контекстуалізаціях;
- здійснювати філософсько-науковий та епістемологічний аналіз знань та їх ІТ-алгоритмізації;
- розвивати науково-компотенційні вміння згідно з розробленими інноваційно-технологічними моделями особистої науково-творчої самореалізації;
- створювати та оперувати науковим знанням у режимах його інноваційної актуалізації.

Рядок дисципліни в «Матриці відповідності загальних програмних компетентностей компонентам освітньої програми»

	ЗК 1	ЗК 2	ЗК 4	ЗК 5
ОК 1.1.1	+		+	+

Рядок дисципліни в «Матриці відповідності спеціальних (фахових) програмних компетентностей компонентам освітньої програми»

	СК 1	СК 2	СК 3	СК 4	СК 5	СК 6	СК 7	СК 8	СК 9
ОК 1.1.1						+			

Рядок дисципліни в «Матриці забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами освітньої програми»

	ПРН 1	ПРН 2	ПРН 3	ПРН 4	ПРН 5	ПРН 6	ПРН 7	ПРН 8	ПРН 9	ПРН 10	ПРН 11	ПРН 12
ОК 1.1.1	+	+						+	+			

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Анотація дисципліни

Навчальна дисципліна «Філософія науки» є складовою освітньо-наукової програми підготовки фахівців за освітнім ступенем «доктор філософії». Дисципліна «Філософія науки» належить до переліку обов'язкових навчальних дисциплін аспірантури і читається українською мовою на першому році навчання.

Навчальна дисципліна «Філософія науки» є за своїм змістом інноваційною. Україна стала перед необхідністю модернізації науково-технічного базису суспільства та самої науки, створення умов для постіндустріального розвитку суспільного виробництва.

Вивчення курсу «Філософія науки» є важливим чинником інтелектуального та духовного розвитку, формування в аспірантів здатності до адекватного розуміння та розв'язання теоретичних, методологічних, світоглядних проблем сучасної науки. Запропонована програма створена таким чином, щоб надати аспірантам цілісний виклад основних проблем філософії науки на рівні об'єктивного, ідеологічно незаангажованого сучасного бачення проблем сучасної фундаментальної науки. Водночас програмою передбачено ознайомити аспірантів із наявною різноманітністю сучасних наукових та філософських концепцій, щоб розкрити поліфонізм і плюралізм наукового та філософського мислення, надати можливість їх альтернативного сприйняття.

При вивченні дисципліни розкриваються такі проблеми: а) наука як феномен, філософське осмислення науки; б) особливості морального та етичного виміру науки; в) філософські засади наукової діяльності; г) філософські аспекти пізнання світу; д) постнекласичний тип наукової раціональності; е) епістемологія науки; є) філософські підвалини юридичного наукового дослідження; ж) логічні основи наукової діяльності у сфері економіки; з) аспекти розвитку науки через призму її еволюційного сприйняття.

Дисципліна спрямована на формування загальнометодологічної культури аспіранта і забезпечує розвиток критичного рефлексивного мислення.

Аналізуються філософські засади сучасного наукового знання, наукової раціональності, наукової картини світу; раціональні та некласичні форми моделей сучасного наукового дискурсу. Особлива увага приділяється розкриттю міждисциплінарних взаємодій, характерних для сучасної науки і філософії.

Курс покликаний синтезувати набуті знання з фахових та гуманітарних дисциплін у цілісне світосприйняття з метою створення підґрунтя методологічного та гуманітарного компонентів фахівців за освітнім ступенем «доктор філософії».

Змістовий модуль 1. Наука як спосіб кодифікованого пізнання світу

Тема 1. Наука як предмет філософського аналізу.

Тема 2. Еволюційні етапи формування та становлення науки.

Тема 3. Філософія науки та інновації: антропосоціогенеза.

Тема 4. Наука як кодифіковано-пізнавальний тип знання. Наукова картина світу.

Тема 5. Структура, методи та засоби наукового пізнання. Методологія інноваційної діяльності.

Змістовий модуль 2. Методологія наукового пізнання, зростання знань і створення інновації

Тема 6. Детермінанти та специфіка зміни світоглядних та методологічних засад науки на межі ХХ-ХХІ століть.

Тема 7. Етика науки: духовний капітал мудрості особи, держави та суспільства.

Тема 8. Онтологічні та гносеологічні проблеми сучасної науки.

Тема 9. Творча самореалізація молодих науковців та інноваційні моделі їх успішного професійного самоствердження в поствоєнній Україні.

Міжпредметні зв'язки:

Дисципліна «Філософія науки» пов'язана з дисциплінами «Методологія наукових досліджень та інтелектуальна власність» та «Науковий текст та академічна доброчесність»

.

4.2. Структура навчальної дисципліни

4.2.1. Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Розподіл годин між видами робіт														Форми роботи та методи контролю знань
	денна форма							заочна робіт							
	Усього						с.р.	Усього						с.р.	
		л	сем	пр	лаб	інд			л	сем	пр	лаб	інд		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Модуль 1															
Змістовий модуль 1. Генеза філософських систем в історичній цивілізаційній динаміці															
Тема 1. Наука як предмет філософського аналізу	9	2	1				6	6	1					5	співбесіда
Тема 2. Еволюційні етапи формування та становлення науки	9	2	1				6	7	1	1				5	співбесіда
Тема 3. Філософія науки та інновації: антропосоціогенеза	9	2	1				6	5						5	співбесіда
Тема 4. Наука як кодифіковано-пізнавальний тип знання. Наукова картина світу	9	2	1				6	5						5	співбесіда
Тема 5. Структура, методи та засоби наукового пізнання...	10	2	2				6	8	1	1				6	письмове завдання співбесіда
Модульний контроль															письмове завдання
Разом за змістовим модулем 1	46	10	6				30	31	3	2				26	письмове завдання співбесіда
Змістовий модуль 2. Буття світу та людини в ньому															
Тема 6. Детермінанти та специфіка зміни світоглядних та методологічних засад науки на межі ХХ-ХХІ століть	11	2	2				7	6						6	співбесіда
Тема 7. Етика науки...	11	2	1				8	8	1					7	співбесіда
Тема 8. Онтологічні та гносеологічні проблеми сучасної науки	10	2	1				7	6						6	співбесіда
Тема 9. Творча самореалізація молодих науковців та інноваційні...	12	2	2				8	9	1	1				7	письмове завдання співбесіда
Модульний контроль															письмове завдання
Разом за змістовим модулем 2	44	8	6				30	29	2	1				26	письмове завдання співбесіда
Усього годин	90	18	12				60	60	5	3				52	
Модуль 2															
ІНДЗ															ІНДЗ
Усього годин	90	18	12				60	60	5	3				52	

4.2.2. Навчально-методична картка дисципліни «Філософія»

Разом: 90 год, лекції – 18 год, семінарські заняття – 12 год, індивідуальні заняття – _____ год, самостійна робота – 60 год, підсумковий контроль – 2 год.

Модулі	Змістовий модуль 1								Змістовий модуль 2						
Назва модуля	<i>Гене́за філософських систем в історичній цивілізаційній динаміці</i>								<i>Буття світу та людини в ньому</i>						
Кількість балів за модуль	30 балів								30 балів						
Лекції	1	2		3		4		5	6		7		8		9
Теми лекцій	№1	№2		№3		№4		№5	№6		№7		№8		№9
Теми семінарських занять			№1 3 бали		№2 3 бали		№3 4 бали			№4 3 бали		№5 3 бали		№6 4 бали	
Теми практичних занять															
Теми лабораторних занять															
Самостійна робота															
Види поточного контролю (тести)	20 балів								20 балів						
ІНДЗ															
у т.ч. додаткові курси за тематикою (неформальна освіта)															
Види поточного контролю	60 балів														
Підсумковий	Іспит (40 балів)														

4.3. Форми організації занять

4.3.1. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Історія науки	2
2	Тема 2. Філософія та методологія науки	2
3	Тема 3. Методи наукового пізнання	2
4	Тема 4. Класична та некласична наука	2
5	Тема 5. Постнекласична наука й етика наукового пізнання	2
6	Тема 6. Інновації та технології в сучасній науці	2

Оцінка за теоретичний і практичний курс: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
54 – 60 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
45 – 53	<i>добре</i>	4	B, C	<i>добре</i>
36 – 44	<i>задовільно</i>	3	D, E	<i>задовільно</i>
21 – 34	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного виконання</i>
1 – 20		2	F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

4.3.2. Індивідуальна навчально-дослідна робота (навчальний проєкт)

Індивідуальна навчально-дослідна робота (ІНДР) є видом позааудиторної індивідуальної діяльності здобувача освіти, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання здобувачем освіти ІНДР прилюдним захистом навчального проєкту.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу – це вид науково-дослідної роботи здобувача освіти, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь та навичок, отриманих під час лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять і охоплює декілька тем або весь зміст навчального курсу.

Види ІНДЗ, вимоги до них та оцінювання:

- ✓ конспект із теми (модуля) за заданим планом (**2 бали**);
- ✓ конспект із теми (модуля) за планом, який здобувач освіти розробив самостійно (**3 бали**);
- ✓ анотація прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис, тематичні розвідки (**3 бали**);
- ✓ повідомлення з теми, рекомендованої викладачем (**2 бали**);
- ✓ повідомлення з теми (без рекомендації викладача): сучасні відкриття з теми, аналіз інформації, самостійні дослідження (**3 бали**);
- ✓ дослідження різноманітних питань з тематики дисципліни у вигляді есе (**5 балів**);
- ✓ проходження додаткового(-их) курсу(-ів) (неформальна освіта) з тематики дисципліни (**5 балів за один, 15 – за всі**);
- ✓ дослідження з тематики дисципліни у вигляді реферату (охоплює весь зміст навчального курсу) – **15 балів**.

Орієнтовна структура ІНДЗ – науково-педагогічного дослідження у вигляді реферату: вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел.

Тематика ІНДЗ

1. Філософський аналіз поняття «наука».
2. Співвідношення науки та філософії.
3. Предмет і функції філософії науки. Наукознавство.
4. Місце філософії науки в структурі суміжних дисциплін.
5. Роль науки в сучасному суспільстві.
6. Наукова революція нового часу: формування засад класичної науки.
7. Становлення некласичної науки.
8. Від некласичної науки до постнекласичної: генеза норм наукового пізнання.
9. Концепція «сродного серця» у філософії Г.С. Сковороди.
10. Філософія як науковий архітектор світового будівництва порядку.
11. Імператив модернізації страху в психоаналітичній філософії.
12. Війна як енциклопедія людських вболівань в екзистенційній філософії.
13. Політика міжнародних відносин у філософії науки.
14. Квантовий принцип криптосистеми державотворення у філософсько-правовому вимірі.
15. Квантова симуляція щодо ворога в філософії оборони України.
16. Квантовий критерій як кіберкапітальне забезпечення штучного інтелекту в модальній логіці.
17. Філософія кібербезпеки: ризики та заходи.
18. Феномен нейромережевої сітки як імітація механізму в системі штучного інтелекту: квантова модуляція.
19. Феномен маніпуляції свідомістю: сутність, структура, механізм (філософський аналіз).
20. Онтологічні, аксіологічні та праксеологічні засади в інтелектуалознавстві.
21. Інформологія у філософії науки: Людина і Всесвіт.
22. Суспільна риторика як філософська рефлексія духовного капіталу мудрості.
23. Феномен перемоги у поствоєнній Україні: критерії та засоби.
24. Філософія доби українського Відродження ХІХ та ХХ ст.
25. Постсвіта та постнаука у світовій філософії.
26. Філософська інтерпретація теорії права: стан та перспектива.
27. Філософія правосуддя: антикорупція та закон.
28. Совість як моральний закон у філософії права.
29. Деонтологічні аспекти у філософії науки.
30. Сутність та механізм духовної безпеки у філософії освіти.
31. Міжнародний кримінальний суд у філософії юрисдикції: геноцид, злочин, вирок.
32. Трансцендентально-релігійні чинники у феноменології мудрості: міф та реальність.
33. Проблема демаркації наукового й ненаукового знання в діахронному і синхронному аспектах.

34. Наука та інші форми духовної культури.
35. Синергетика як наукова перспектива XXI століття.
36. Основні складові інновації.
37. Походження терміну «інновація».
38. Наука як виробництво інноваційних знань.
39. Філософсько-науковий аналіз воєнно-промислової логіки: інтелект, сенсорика, комбінаторика.
40. Філософія війни та миру.
41. Філософія фундаментальних знань: війна у мирі та мир у війні.
42. Філософія кіберсучасності: екологічна радіохімія та воєнне середовище.
43. Філософія як формула мудрості в інноваційній моделі контррозвідки: протидія системним загрозам управління державою.
44. Філософія дискретної математики війни.
45. Філософська парадигма воєнно-медичної ембріології.
46. Квантова філософія науки XXI століття.
47. Філософія воєнного геноциду: небезпека та здоров'я людини.
48. Філософія науки у медичній генетиці: хромосомна спадковість та воєнні реалії.
49. Філософія науки у протиповітряному військовому комплексі держав світу.
50. Праксеологічні аспекти філософії науки у Військово-морських Силах України.
51. Філософсько-наукова традиція воєнно-культурної дипломатії: цивілізаційні витоки та постсучасні виклики.

Критерії оцінювання ІНДЗ

(дослідження у вигляді реферату)

№ з/п	Критерії оцінювання робіт	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	3 бали
2	Складання плану реферату	2 бали
3	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень у логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання	5 балів
4	Дотримання правил реферування наукових публікацій	3 бали
5	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	4 бали
6	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел, посилання	3 бали
Разом		20 балів

Оцінка за теоретичний і практичний курс: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
18 – 20 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
15 – 17	<i>добре</i>	4	B, C	<i>добре</i>
10 – 15	<i>задовільно</i>	3	D, E	<i>задовільно</i>
0 – 9	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного виконання</i>

4.3.3. Теми самостійної роботи здобувачів освіти

№ з/П	Назва теми	Кількість годин
1	Наука в історичній перспективі	6
2	Філософія науки доби Античності	6
3	Філософія науки та теологія у Середні віки	6
4	Загальнофілософські методи в науці	6
5	Спеціальнонаукові методи	6
6	Між- та кросдисциплінарні дослідження	7
7	Етичні та естетичні цінності в науковому пізнанні	8
8	Штучний інтелект як партнер сучасного науковця	7
9	Квазінаукові практики та альтернативна наука	8

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Термін виконання (тижні)
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ГЕНЕЗА ФІЛОСОФСЬКИХ СИСТЕМ В ІСТОРИЧНІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНІЙ ДИНАМІЦІ			
Тема 1. Наука в історичній перспективі (6 годин)		1	I-II
Тема 2. Філософія науки доби Античності (6 годин)		1	II-III
Тема 3. Філософія науки та теологія у Середні віки (6 годин)		1	III-IV
Тема 4. Загальнофілософські методи в науці (6 годин)		1	IV-V
Тема 5. Спеціально наукові методи (6 годин)		1	V-VI
Всього: 30 годин	Всього: 5 балів		
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. БУТТЯ СВІТУ ТА ЛЮДИНИ В НЬОМУ			
Тема 6. Між- та крос-дисциплінарні дослідження (7 годин)		2	VI-VII
Тема 7. Етичні та естетичні цінності в науковому пізнанні (8 годин)		1	VII-VIII
Тема 8. Штучний інтелект як партнер сучасного науковця (7 годин)		1	VIII-IX
Тема 9. Квазінаукові практики та альтернативна наука (8 годин)		1	IX-X
Всього: 30 годин	Всього: 5 балів		
Разом: 60 годин	Разом: 10 балів		

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

- *словесні*: лекція (традиційна, проблемна тощо) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (презентація PowerPoint), семінари, пояснення, розповідь, бесіда;

- *наочні*: спостереження, ілюстрація, демонстрація;

- *практичні*: вправи.

2. За логікою передачі і сприйняття навчальної інформації:

індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота здобувачів освіти з книгою; виконання індивідуальних навчальних проєктів.

5. Евристичні методи: SWOT-аналіз, ланцюг асоціацій, «корабельна нарада» тощо

6. Морально-етичні методи: опора на чужий та власний життєвий досвід; стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні.

5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

В сучасних реаліях онлайн дискусії, доповнення основного матеріалу короткими пізнавальними відео з мережі YouTube, використання пошукових можливостей Штучного Інтелекту для створення чернетки великого дослідження, генерування ілюстраційних матеріалів.

5.3. Інклюзивні методи навчання:

1. Методи формування свідомості: бесіда, диспут, лекція, приклад, пояснення, переконання.

2. Метод організації діяльності та формування суспільної поведінки особистості: вправи, привчання, виховні ситуації, приклад.

3. Методи мотивації та стимулювання: вимога, громадська думка. Вважаємо, що неприпустимо застосовувати в інклюзивному вихованні методи емоційного стимулювання – змагання, заохочення, переконання.

4. Метод самовиховання: самопізнання, самооцінювання, саморегуляція.

5. Методи соціально-психологічної допомоги: психологічне консультування, аутотренінг, стимуляційні ігри.

6. Спеціальні методи: патронат, супровід, тренінг, медіація.

7. Спеціальні методи педагогічної корекції, які варто використовувати для цілеспрямованого виправлення поведінки або інших порушень, викликаних спільною причиною. До спеціальних методів корекційної роботи належать: суб'єктивно-прагматичний метод, метод заміщення, метод «вибуху», метод природних наслідків і трудовий метод.

Методика навчання (як система) – організований набір методів, прийомів, засобів і форм навчання, який використовується для досягнення освітніх цілей.

Методика є структурованим застосуванням методів – організоване використання різних методів і прийомів, яке обумовлено специфікою освітнього процесу або діяльності. Вона описує як саме, в якій послідовності і в яких умовах застосовуються певні методи для досягнення результату.

- Методика навчання може включати в себе різні методи, стратегії, підходи, засоби навчання (аудіовізуальні матеріали, інтернет-ресурси, дидактичні ігри тощо) і системи організації роботи (до прикладу: поетапне вивчення лексики, розвиток навичок письмового та усного мовлення).
- Методика викладання навчальної дисципліни — вибір викладачем та застосування методів для ефективного засвоєння матеріалу здобувачами освіти.

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями здоров'я має важливі відмінності, які враховують індивідуальні потреби кожного типу порушень і передбачає модифікацію форм роботи та типів завдань для таких здобувачів освіти.

Кожен тип інвалідності має свої специфічні потреби, і тому підхід до навчання має бути адаптованим, щоб забезпечити максимальну ефективність для здобувачів освіти. Враховуючи різні види порушень (порушення слуху, зору, рухової активності, когнітивні порушення тощо), методика вивчення буде різною. Використання адаптованих технологій, інклюзивних методів та індивідуальних підходів дозволяє забезпечити ефективне навчання для всіх здобувачів освіти, незалежно від типу інвалідності.

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями слуху

Для здобувачів освіти з порушеннями слуху основним викликом є відсутність або обмеження слухового сприйняття, що може ускладнити процес вивчення мови через усне спілкування та аудіоматеріали. Адаптованими методиками є:

Жестова мова: Якщо здобувач освіти має порушення слуху та використовує жестову мову як основний засіб комунікації, то вивчення дисципліни проводиться через переклад на жестову мову (із залученням відповідного спеціаліста чи фрагментів відео із дублюючим перекладом на жестову мову), зокрема для усного компоненту. Програми з навчання для таких здобувачів освіти можуть включати використання перекладачів жестової мови під час лекцій.

Субтитри: Всі відеоматеріали, які використовуються на заняттях (фільми, навчальні відео), мають субтитри, що дозволяє здобувачам освіти з порушеннями слуху ознайомлюватися з мовними структурами та словником.

Адаптовані навчальні матеріали: Використання візуальних методів, таких як ілюстрації, діаграми, картки з лексикою, допомагає краще засвоювати матеріал. Також створюються текстові файли або аудіо матеріали з субтитрами для покращення розуміння контексту.

Практика усного мовлення через письмове спілкування: Оскільки здобувачі освіти не чують мовлення, замість усної практики для такої категорії здобувачів освіти фокусується увага на письмових завданнях, інтерактивних тестах і вправах, що включають роботу з текстами (письмові відповіді, розпізнавання лексики та граматики через текст).

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями зору

У здобувачів освіти з порушеннями зору основною проблемою є труднощі з візуальним сприйняттям інформації, тому методика навчання адаптована до аудіо- та тактильних матеріалів.

Технології для читання з екрану: Використання програм для читання з екрану, таких як JAWS або NVDA, дозволяє здобувачам освіти з порушеннями зору слухати текстовий матеріал. Це забезпечує доступ до електронних підручників, презентацій та інших навчальних ресурсів.

Адаптація навчальних матеріалів: Усі текстові матеріали надаються у форматі для читання з екрану або у шрифті Брайля. Це дає можливість здобувачам освіти не тільки читати, але й активно працювати з навчальними матеріалами.

Озвучення текстів: Використання спеціальних додатків для озвучування текстів або аудіокниг допомагає здобувачам освіти вивчати нові слова та фрази на слух, а також слухати приклади правильного вимовляння.

Аудіовізуальні завдання: Для таких здобувачів освіти використовуються аудіовправи, зокрема з вимови та слухової практики. Це дозволяє розвивати навички аудіювання та вимови, хоча й без візуального сприйняття.

Інтерактивні вправи на слух: Заняття включають завдання, орієнтовані на слухове сприйняття мови (завдання на розпізнавання вимови, на відмінності в інтонації, акценті тощо).

Методика навчання для здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату

Здобувачі освіти з порушеннями опорно-рухового апарату, як правило, мають фізичні обмеження, які можуть вплинути на їхню здатність використовувати традиційні навчальні засоби, але їхні когнітивні та мовні навички, як правило, не порушені. З цією метою освітній процес відповідно адаптований для зручності та доступності.

Онлайн-навчання та доступ до цифрових матеріалів: Онлайн платформи дозволяють здобувачам освіти з порушеннями опорно-рухового апарату навчатися без необхідності фізичного перебування в аудиторії, а також допомагають уникнути труднощів із переміщенням.

Інтерфейси з підтримкою доступу: Використання програмного забезпечення та навчальних платформ, що підтримують голосові команди або дають можливість здійснювати навчання за допомогою спеціальних пристроїв для вводу (як-от пристрої для управління комп'ютером через рухи очей чи голови).

Адаптація завдань для письмових відповідей: Враховуючи фізичні обмеження, здобувачі освіти можуть використовувати голосові помічники для виконання завдань або адаптовані клавіатури та інші технології для зручного введення тексту. Також враховується обсяг письмових завдань та швидкість проходження онлайн тестів, написання підсумкових робіт.

Методика навчання для здобувачів освіти з когнітивними порушеннями

Когнітивні порушення можуть включати труднощі з пам'яттю, увагою, сприйняттям інформації. Здобувачі освіти з такими порушеннями потребують адаптованих методик навчання, щоб забезпечити доступність матеріалу та поступове засвоєння нової інформації.

Розбиття матеріалу на малі блоки: Заняття структуруються (матеріал поділяється на малі частини), що дозволяє легше засвоювати інформацію та допомагає зберігати увагу на кожному етапі навчання.

Часті повторення та практичні вправи: Регулярне повторення пройденого матеріалу, використовуючи ігрові методи чи інші інтерактивні вправи.

Візуальні допоміжні засоби: Використання карток із лексикою, діаграм, малюнків допомагає здобувачам освіти з когнітивними порушеннями краще засвоювати мову.

Мультисенсорні підходи: Для здобувачів освіти з когнітивними порушеннями використовуються різні сенсорні канали (слух, зір, дотик), щоб стимулювати запам'ятовування та розуміння.

Методика навчання для здобувачів освіти із психічними порушеннями

Психічні порушення можуть включати депресії, тривожні розлади, посттравматичний стресовий синдром тощо, які можуть негативно впливати на здатність до концентрації, мотивацію та емоційний стан під час навчання.

Індивідуальний підхід: здобувачі освіти з психічними порушеннями потребують більш гнучкого підходу, наприклад, менших навантажень, частих перерв або персоналізованих уроків.

Підтримка в навчанні через терапевтичні методи: Залучення психологів або консультантів до освітнього процесу допомагає здобувачам освіти подолати емоційні труднощі.

Створення безпечного та підтримуючого середовища: Створення атмосфери довіри та підтримки, де здобувач освіти може вільно звернутися за допомогою або адаптувати темп навчання до своїх потреб.

6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Навчальна дисципліна оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається із двох модулів.
(прописом)

Результати навчальної діяльності здобувачів освіти оцінюються за 100-бальною шкалою в кожному семестрі окремо.

За результатами поточного, модульного та семестрового контролів виставляється підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою, національною шкалою та шкалою ECTS.

Модульний контроль: кількість балів, які необхідні для отримання відповідної оцінки за кожен змістовий модуль упродовж семестру.

Семестровий (підсумковий) контроль: виставлення семестрової оцінки здобувачам освіти, які опрацювали теоретичні теми, практично засвоїли їх і мають позитивні результати, набрали необхідну кількість балів.

Загальні критерії оцінювання успішності здобувачів освіти, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано в таблиці нижче.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу здобувача освіти на семінарських, практичних, лабораторних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань.

Реферативні дослідження та есе, які виконує здобувач освіти за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на семінарських заняттях.

Модульний контроль знань здобувачів освіти здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти

Оцінка	Критерії оцінювання
<i>«відмінно»</i>	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності в розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
<i>«добре»</i>	Ставиться за вияв здобувачем освіти повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді здобувача освіти наявні незначні помилки.
<i>«задовільно»</i>	Ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхневу обізнаність із основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою. Можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але здобувач освіти спроможний усунути їх із допомогою викладача.
<i>«незадовільно»</i>	Виставляється здобувачу освіти, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхнева, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться здобувачеві освіти, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення закладу освіти без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

Загальна оцінка з дисципліни: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
		екзамен	залік		
90-100	<i>відмінно</i>	5	<i>зараховано</i>	A	<i>відмінно</i>
82-89	<i>добре</i>	4		B	<i>добре (дуже добре)</i>
75-81	<i>добре</i>	4		C	<i>добре</i>
64-74	<i>задовільно</i>	3		D	<i>задовільно</i>
60-63	<i>задовільно</i>	3		E	<i>задовільно (достатньо)</i>
35-59	<i>незадовільно</i>	2	<i>не зараховано</i>	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1-34	<i>незадовільно</i>	2		F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

6.2. Система оцінювання роботи здобувачів освіти упродовж семестру

Вид діяльності здобувача освіти	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
I. обов'язкові					
1.1. Відвідування лекцій	1				
1.2. Відвідування семінарських і практичних занять	1				
1.3. Робота на семінарському і практичному занятті	10				
1.4. Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10				
1.5. Виконання завдань для самостійної роботи	10				
1.6. Виконання модульної роботи	25				
1.7. Виконання індивідуальних завдань (ІНДЗ)	30				
Разом					
Максимальна кількість балів за обов'язкові види роботи: 50					
II. Вибіркові					
Виконання завдань для самостійного опрацювання					
2.1. Складання ситуаційних завдань із різних тем курсу	5				
2.2. Огляд літератури з конкретної тематики	5				
2.3. Складання ділової гри з конкретним прикладним матеріалом з будь-якої теми курсу	5				
2.4. Підготовка наукової статті з будь-якої теми курсу	10				
2.5. Участь у науковій студентській конференції	5				
2.6. Дослідження українського чи закордонного досвіду	5				
Разом					
Максимальна кількість балів за вибіркові види роботи: 10					
Всього балів за теоретичний і практичний курс: 60					

7. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Філософія науки як напрям дослідницької діяльності
2. Філософія та методологія науки
3. Філософія та історія науки
4. Загальнофілософські методи
5. Загальнонаукові методи
6. Спеціально наукові методи та їх місце у філософії науки
7. Філософія науки у філософії Давнього Сходу
8. Філософія науки доби Античності
9. Філософія науки доби Середньовіччя
10. Філософія науки та теологія
11. Філософія науки доби Відродження
12. Філософія науки англійського Просвітництва
13. Філософія науки французького Просвітництва
14. Філософія науки німецького Просвітництва
15. Філософія науки в українській філософії (Києво-Могилянська академія)
16. Філософія науки та проект позитивізму
17. Філософія науки та ірраціональні й містичні вчення
18. Філософія науки ХХ ст.
19. Філософія науки ХХІ ст.
20. Класичний тип та ідеал раціональності
21. Некласичний тип та ідеал раціональності
22. Постнекласичний тип раціональності
23. Міждисциплінарні науково-дослідні програми
24. Синергетика та діалектика. Спільне й відмінне
25. Кросдисциплінарні дослідження
26. Квазінаукові пошуки та альтернативна наука
27. Штучний інтелект та його місце у науково-дослідницькій діяльності
28. Віртуальна реальність як суспільний та науково-філософський феномен
29. Філософія воєнної справи
30. Футурологія

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ НА ЕКЗАМЕНІ

Поточне тестування та самостійна робота					Разом	Підсумковий тест (екзамен)	Сума		
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	
не більше 30 балів			не більше 30 балів		не більше 60		не більше 40		не більше 100

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів.

БІЛЕТИ ДО ЕКЗАМЕНУ (за формою)

Форма

<p style="text-align: center;">Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» КАФЕДРА _____</p> <p>Освітній/освітньо-професійний ступінь: _____</p> <p>Усі спеціальності/спеціальність _____</p> <p>Семестр: осінній/весняний (підкреслити)</p> <p>Навчальна дисципліна: _____</p> <p style="text-align: center;">ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № _____</p> <p>1. _____</p> <p>2. _____</p> <p>3. _____</p> <p>Затверджено на засіданні кафедри/циклової комісії _____</p> <p>Протокол №__ від «__» _____ 20__ року.</p> <p>Завідувач кафедри _____ (підпис) (ПП)</p> <p>Екзаменатор _____ (підпис) (посада, ПП)</p>

**Оцінка за екзамен:
шкала оцінювання національна та ECTS**

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
36 – 40 та більше	<i>відмінно</i>	5	A	<i>відмінно</i>
30 – 35	<i>добре</i>	4	B, C	<i>добре</i>
24 – 29	<i>задовільно</i>	3	D, E	<i>задовільно</i>
14 – 23	<i>незадовільно</i>	2	FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1 – 13		2	F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Опорний конспект лекцій та допоміжні матеріали до кожної теми на платформі Moodle.
2. Можливість написати та обговорити ІНДЗ із відповідним переліком тем для рефератів.

8.1. Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали, у т.ч. для здобувачів освіти з інвалідністю

1. Futurama. Season 1. Episode 09, "Hell Is Other Robots". Written by Eric Kaplan, directed by Rich Moore. Production code 6ACV26. 18.05.1999.
2. Futurama. Season 2. Episode 11, "The Lesser of Two Evils". Written by Eric Horsted, Directed by Chris Sauv . Production code 6ACV26. 20.02.2000.
3. Futurama. Season 6. Episode 21, "Yo Leela Leela". Written by Eric Horsted, Directed by Frank Marino. Production code 6ACV26. 21.07.2011.
4. Futurama. Season 7. Episode 24, "Murder on the Planet Express". Written by Lewis Morton, Directed by Frank Marino. Production code 6ACV26. 21.08.2013.
5. Futurama. Season 7. Episode 25, "Stench and Stenchibility". Written by Eric Horsted, Directed by Crystal Chesney-Thompson. Production code 6ACV26. 28.08.2013.

8.2. Глосарій (термінологічний словник)

АБСОЛЮТ – основна характеристика Бога в середньовічному Його осмисленні, яка передбачає доведення позитивних якостей Бога до гранично можливого стану повноти та досконалості.

АВЕРРОЇЗМ, направлення в зах.-європ. філософії 13-16 ст., що розвивало ідеї Ібн Рушда (Аверроеса) про вічність і нествореність світу, про єдиний, загальний для всіх людей світовий розум як субстанціональну основу індивідуальних душ (звідси слідувало заперечення їх безсмертя), а також вчення про подвійну істину. Виник в Паризькому ун-ті, протистояв як августіанству, так і томізму. Був засуджений католицькою церквою.

АГНОСТИЦИЗМ (від грец. agnostos – недосяжний пізнанню), філос. вчення, що заперечує можливість пізнання об'єктивного світу і досягненість істини; обмежує роль науки лише пізнанням явищ. Послідовний А. представлений у вченнях Дж. Берклі і Д. Юма; агностич. тенденції характерні для Канта і сучас. бурж. філософії.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ (від грец. anthropos – людина і лат. centrum – центр), переконання, згідно якому людина є центр і вища мета всесвіту і ціль всіх подій, які відбуваються в світі.

АРХЕ – з давньогрец. – початок; перший, вихідний головний пункт; засада. У давньогрецькій філософії – універсальний початок усього суцього.

АТАРАКСІЯ – незворушність, безпристрасність; у школах завершального циклу античної філософії – душевний стан, до якого повинен спрямовувати своє самовдосконалення прихильник мудрості.

АТОМ – дослівно-неподільний, неруйнівний; найменша частинка речовини, яка не підлягає ніяким змінам; за Демокритом, наявність такої частинки є запорукою незнищеності світу.

БУТТЯ, філос. категорія, що значить реальність, існуючу об'єктивно. Незводимо лише до матеріально-предметного світу, Б. володіє різн. рівнями: органіч. і неорганіч. природа, біосфера суспіл. Б., об'єктивно-ідеальне Б. (цінності культури, загальнозначимі принципи і категорії наук. знання та ін.), Б. особистості.

ГЕЛІОЦЕНТРИЗМ, геліоцентрична система світу – вчення про центральне положення Сонця у планетній системі, що кінцево затвердилось після праць Коперніка (1473-1543) і прийшло на зміну геоцентричній системі світу. За часів Коперніка та пізніше геліоцентризм розглядали як аргумент проти релігійних тверджень про особливе становище людини в світі.

ГЕОЦЕНТРИЗМ, те ж саме, що геоцентрична система світу. Погляди, що існували у давнину, згідно яким Земля є нерухомим центром всесвіту біля якого обертаються Сонце і усі інші небесні світла; з розвитком науки замінена на геліоцентричну систему світу Коперніка.

ГЕРМЕНЕВТИКА (від грец. *hermeneutikos* – тлумачущий), мистецтво, що роз'яснює тлумачення текстів (класич. Стародавності, Біблії і т. п.), вчення про принципи їхньої інтерпретації; екзегетика. В тих, що ідуть від В. Дильтея філос. течія кін. 19-20 ст. – вчення про "розуміння" (цілісне душевно-духовне переживання) як методол. основу гуманітарних наук (в протилеж. від "пояснення" в прир. науках).

ГІЛЕМОРФІЗМ – (з давньогрец.: гіле та морфе) – за Арістотелем, вихідні складові будь-якого сутнього; **МАТЕРІЯ** – невизначений пасивний матеріал; **форма** – активне впорядкування матерії.

ГІЛОЗОЇЗМ (від грец. *hyle* – матерія і *zoe* – життя), філос. вчення про загальну одухотвореність матерії; термін введений в 17 ст. Р. Кедвортом. Г. характерний для ранньої ін.-грец. філософії (іонійська школа, Емпедокл), відносно стоїцизму, для натурфілософії епохи Відродження (Б. Телезіо, Дж. Бруно, Т. Парацельс), ряду франц. матеріалістів 18 ст., в т. ч. Д. Дідро, натурфілос. школи Ф. Шеллінга та ін.

ГНОСЕОЛОГІЯ (грец. *gnosis* – пізнання і *logos* – слово, вчення) – теорія пізнання, одна з головних філософських дисциплін, яка досліджує закономірності процесу пізнання.

ДЕДУКЦІЯ (від лат. *deductio* – виведення) – виведення часткового із загального; шлях мислення, який веде від загального до часткового, від загального положення до особливого. Дедукція, або дедуктивний метод, застосовується тільки в природничих науках, особливо в математиці. Трансцендентальна дедукція відрізняється від емпіричної, яка вказує лише на спосіб утворення поняття завдяки досвіду й рефлексії.

ДЕЇЗМ – розповсюджена в новий час позиція, згідно якої Бог створив світ, надав йому власних законів і далі вже не втручається у його функціонування; творчі ідеї Бога в бутті світу набувають характеру необхідності, пізнання якої стає завданням людини.

ДИСКУРСІВНЕ МІСЛЕННЯ (від лат. *discursus* – міркування) – розсудкове, логічне, опосередковане мислення на відміну від чуттєвого, безпосереднього, інтуїтивного. Д. м. складається з послідовного ряду мислительних ланок, кожна з яких залежить від попередньої і визначає наступну.

ДІАЛЕКТИКА. Це один з методів філософії, згідно з яким будь-яке явище перебуває у процесі зміни, розвитку, в основі якого – взаємодія (боротьба) протилежностей.

ДУАЛІЗМ (від лат. *dualis* подвійний), філософське вчення, що виходить з визнання рівноправності двох початків духу і матерії. Протистоїть монізму, різновид плуралізму. Термін введений Х. Вольфом. Один з найбільших представників Р. Декарт.

ДУХ – у середньовічному світобаченні єдино справжня форма буття або буття як таке, корінь будь-якого існування; основні якості духу – самототожність, абсолютна активність,

позапросторовість, неподільність, єдність, вічність, саморефлексивність; у середньовіччі Бог є Бог-Дух.

ДУХОВНІСТЬ ЛЮДИНИ – це ідеальне утворення, що виникло в результаті відображення людиною оточуючого середовища і постійної всебічної взаємодії з ним.

ДУША – в Середні віки – джерело і причина людського життя, результат вкорінення у людське тіло частки божественного духу; через це душа займає середнє положення між духом і тілом. Через зв'язок із духом душа постає безсмертною та розумною, через зв'язок із тілом індивідуальною, чутливою, дійовою. І спрямовувати свої зусилля вона може або угору до духу, або вниз, до тілесного.

ЕКЗЕГЕТИКА – мистецтво тлумачення текстів Святого Письма, пояснення змісту та сенсу божественного об'явлення; середньовічні теологи-екзегети виділяли, як правило, 4 прошарки сенсів у змісті Святого Письма: реальний, історичний, символічний та священний.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ (від пізнелат. *exsistentia* - існування), або філософія існування, направлення сучас. філософії, що виникло на поч. 20 ст. в Росії, після 1-ої світ. війни в Германії, в період 2-ої світ. війни у Франції, а після війни в ін. країнах. Ідейні витoki – вчення Кьєркегора, філософія життя, феноменологія. Розрізняють реліг. Е. (К. Ясперс, Г. Марсель, Н. А. Бердяєв, Л. Шестов, М. Бубер) і атеїстич. (М. Хайдеггер, Ж. П. Сартр, А. Камю). Центр. поняття - екзистенція (людське існування); осн. модуси (прояви) людського існування - турбота, страх, рішучість, совість; людина розглядає екзистенцію як корень своєї суті в прикордонних ситуаціях (боротьба, страждання, смерть). Осягаючи себе як екзистенцію, людина набуває свободи, яка є вибір самої себе, своєї суттєвості, що накладає на неї відповідальність за все що відбувається в світі. Виявив знач. вплив на літ. і мистецтво Заходу.

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ – це позитивні якості людини, які направлені на пригнічення негативних і аморальних думок і прагнень по відношенню до оточуючого середовища і природи. Наприклад, егоїстичного, утилітарного, споживацького, неекономного підходів до використання природних ресурсів. Вона спрямоване і проти безгосподарності, марнотратства, що завдають відчутної шкоди навколишньому середовищу.

ЕМПІРИЗМ (від грец. *empeiria* – досвід), напрям в теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід єдиним джерелом вірогідного знання. Протистоїть раціоналізму. Для емпіризму характерна абсолютизація досвіду, почуттів. Пізнання, приниження ролі раціонального пізнання (понять, теорії). Як цілісна гносеологіч. концепція Е. сформувався в 17-18 ст. (Ф. Бэкон, Т. Гоббос, Дж. Локк, Дж. Берклі, Д. Юм); елементи Е. притаманні позитивізму, неопозитивізму (логіч. Е.).

ЕСТЕТИЧНА СВІДОМІСТЬ, в основі естетичної свідомості лежить художня культура, головним у якій є художнє виробництво та споживання. Художня культура включає в себе естетичну активність особистості, її естетичне виховання, а також естетичні потреби, почуття, смаки, які реалізуються в художній творчій діяльності людей. В основі естетичного ставлення людини до світу, її естетичної активності лежить соціально культуротворча діяльність, котра не обмежується лише сферою художньої творчості, а має поширюватися на все суспільне життя.

ЗАКОН, необхідне, істотне, тривке, відношення, що повторюється між явищами в природі і сусп-ві. Поняття З. споріднено поняттю суттєвості. Існують три осн. групи З.: специфічні, або приватні (напр., З. додавання швидкостей в механіці); загальні для більших груп явищ (напр., З. збереження і перетворення енергії, З. прир. відбору); загальні, або універсальні, З. пізнання. З. складає задачу науки. Форма прояву необхідності у природі, об'єктивний, сталий, повторюваний тип зв'язку між процесами та явищами дійсності або всередині них; в попередні епохи закон розглядався переважно як юридичний закон або владна норма.

ЗМІСТ І ФОРМА, філос. категорії; зміст – визначальна сторона цілого, сукупність його частин; форма – засіб існування і вирази змісту. Відтворювані свідомістю загальні

зв'язки і відношення дійсності при певн. умовах набувають специфіч. логіч. функцій, виступають в якості форм мислення (поняття, судження, умовиводи). В похід. мистецтва зміст (художньо відбиті явища життя в їхньому оціночному осмисленні; синоніми: ідейно-тематич. основа, худ. сенс, ідея) і форма (комплекс

ІДЕАЛІЗМ (франц. *idealisme*, від грец. *idea* ідея), загальне позначення філософських вчень, що стверджують, що дух, свідомість, мислення, психічне первинне, а матерія, природа, фізичне вторинне, похідне. Основні форми ідеалізму об'єктивний і суб'єктивний. Перший затверджує існування духовного першопочатку поза і незалежно від людської свідомості, другий або заперечує наявність будь-якої реальності поза свідомістю суб'єкту, або розглядає її як щось таке, що повністю визначається його активністю. Розрізняють різноманітні форми ідеалізму в залежності від того, як розуміють духовний першопочаток: як світовий розум (панлогізм) або світову волю (волюнтаризм), як єдину духовну субстанцію (ідеалістичний монізм) або безліч духовних першоелементів (плюралізм), як розумний, логічний початок (ідеалістичний раціоналізм), що досягається як чуттєве розмаїття відчуттів (ідеалізм і сенсуалізм, феноменалізм), як незаконномірний, алогічний початок, що може бути об'єктом наукового пізнання (іраціоналізм). Найбільші представники об'єктивного ідеалізму: в античній філософії Платон, Греблі, Прокл; в новий час Г. В. Лейбніц, Ф. В. Шеллінг, Г. В. Ф. Гегель. Суб'єктивний ідеалізм найбільш яскраво висловлений у вченнях Дж. Берклі, Д. Юма, раннього І. Г. Фіхте (18 ст.). В побутовому слововживанні "ідеаліст" (від слова "ідеал") часто означає безкорислива людина, що прагне до піднесеної мети.

ІДЕЯ (або ЕЙДОС) – дослівно: вид, вигляд; основне поняття філософії Платона, що позначає внутрішню неподільну цілість будь-чого, завершену, одвічну його сутність; за дещо модеренизованим тлумаченням – сукупність необхідних та достатніх елементів будь-якого явища або його конструктивний принцип.

ІЄРАРХІЯ – структура світоустрою у християнському світобаченні: оскільки кожна річ має свою власну і унікальну міру причетності до абсолюту, світ постає складною багаторівневою будовою, замкненою на свій буттєвий та смисловий центр; тому ієрархія передбачає 2 типи зв'язків суцього: взаємоузгодженість та підпорядкування, тобто зв'язок порядку та цінності.

ІНДУКЦІЯ (від лат. *inductio* – наведення) – філософський і взагалі науковий метод руху знання від окремого, особливого до загального, закономірного. Протилежність – *дедукція*. Індукцію як метод надбання всезагального знання з окремих сприйнятів знали вже Сократ (в області моралі) і Епікур; свідомо індукція обґрунтовується й розвивається Ф. Бэконом, Дж.Міллем та ін. Вона полягає в тому, що припущення про зв'язок відомих явищ, зроблене на основі спостережень або виникле якимось іншим шляхом, систематично встановлюється на фактах і набуває значення більшої або меншої вірогідності. Індукція приводить до загальних понять і законів, які можуть бути покладені в основу дедукції; особливо велике значення має індукція для природничих наук. Ф. Бэкон говорить в «Новому органоні» (1620), що емпірія не піднімається над окремим, вона завжди рухається лише від досвіду до досвіду, від спостереження до спостереження; навпроти, індукція зі спостережень і досвідів виводить причини й загальні положення, а потім знову проводить нові досвіди й спостереження на основі цих причин і загальних положень або принципів.

ІСТИНА, відповідність знання дійсності; об'єктивний зміст емпірич. досвіду і теоретич. пізнання. В історії філософії І. розумілася як відповідність знання речам (Аристотель), як вічне і незмінне абс. властивість ідеальних об'єктів (Платон, Августин), як відповідність мислення відчуттям суб'єкту (Д. Юм), як згода мислення з самим собою, з його апіорними формами (І. Кант). В сучас. логіці і методології науки класич. тлумачення І. як відповідності знання дійсності доповнюється поняттям правдоподібності - міри істинності і відповідно ложності гіпотез і теорій.

КАРТЕЗІАНСТВО, напрям у філософії і природознавстві 17-18 ст., теоретич. джерелом якого були ідеї Р. Декарта (латинізов. ім'я *cartesius* – Картезій, звідси назв.). Вихідним пунктом передбачає самодостовірність свідомості(декартовське "мислю, отже

існують") і теорія природжених ідей, послідовний дуалізм, тобто розподіл світу на дві самостійні і незалежні субстанції - протяжну і мислячу;

КАТЕГОРИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ, центр. поняття етики І. Канта, безумовне загальнообов'яз. формальне правило поведінки всіх людей. Вимагає діяти завжди в відповідності з принципом, який у будь-який час міг б стати загальним моральним законом, і відноситись до всякої людини як до мети, а не як до засобу.

КОНФОРМІЗМ /"буду робити так, як чинить більшість"; "що людям, те й мені"/

КОСМОС – з давньогрецької: порядок, краса, влаштування, оздоблення; розуміння Всесвіту як розумно та закономірно впорядкованого.

КОСМОЦЕНТРИЗМ – зародився в VI – IV ст. в Греції. Світоглядна картина світу, центральним елементом якої є вчення про космос. Космос охоплює Землю, людину, небесні світила і саме небесне склепіння. Він замкнутий, має сферичну форму і в ньому відбувається постійний кругообіг – все виникає, тече і змінюється. З чого виникає, та чому вертається ніхто не знає.

КРИТЕРІЙ СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ – критерієм слугує передусім ступень розвитку виробничих сил, економічного ладу, а також визначає ним надбудованих інститутів, розвитку і розповсюдження культури, розвитку особистості, супень зростання суспільної свободи. В окремі періоди історії в окремих країнах суттєве значення для характеристики розвитку суспільства з точки зору його прогресу або регресу можуть набувати в силу своєї відносної самостійності такі суспільні явища як форми політичного життя, культура, освіта і т. д., хоча вони вторинні, похідні і визначаються економічним ладом суспільства.

КУЛЬТУРА (від лат. cultura – виховання, утворення, розвиток, почитання), історично визнач. рівень розвитку сусп.-ва, творч. сил і хисту людини, висловлений в типах і формах орг-ції життя і діяльності людей, в їхніх взаємовідносинах, а також в створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Поняття "К." вживається для характеристики певних іст. епох (антич. К.), конкретних сусп.-в, народностей і націй (К. майя), а також специфіч. сфер діяльності або життя (К. праці, політій. К., худ. К.); в більш вузькому сенсі – сфера духовного життя людей. Включає в себе предметні результати діяльності людей (машини, споруди, результати пізнання, вир-ва, мистецтва, норми моралі і права і т. д.), а також людські сили і хист, що реалізується в діяльності (знання, вміння, навички, рівень інтелекта, нравств. і естетич. розвитку, світогляд, засоби і форми спілкування людей).

ЛЮДИНА, суспільна суть, що володіє свідомістю, розумом, суб'єкт сусп.-іст. діяльності і культури. Л. виникла на Землі в ході тривалого і нерівномірного еволюц. процесу – антропогенезу, мн. етапи якого до кінця не ясні. Вважають, що 8-5 млн років назад афр. мавпи поділилися на 2 гілки: одна призвела до людиноподібних мавп (шимпанзе та ін.), інша – до перших гоминид (австралопітекі, що володіли двоногою ходою). Певно, біля 2 млн років назад австралопітекі дали початок роду "людина" (Homo), першим представником якого мн. учені вважають Л. вмілу" (Homo habilis) – його копалини залишки знаходять разом з найдавнішими кам'яними знаряддями (т. зв. Олдувайська культура). Біля 1.6-1.5 млн років назад цей вигляд змінився в Схід. Африці "Л. прямоходяча" (Homo erectus). Різноманітніза особливостям морфології і міри розвитку представники цього вигляду (архантропи, палеоантропи) почали розселятися з Тропіч. Африки по всьому континенту, а також в Європі і Азії. З приводу часу, місця виникнення і прямих предків Л. сучас. вигляду – Л. розумна (Homo sapiens) – наука немає єдиної думки. Згідно одній гіпотезі, він виник в Африці біля 200 тис. років назад і після цього повсюди витіснив більш давніх людей; згідно другої - формування "Л. розумної" (т. зв. Сапієнтація) відбувалося поступово в різних частинах планети. Біля 40 тис. років назад, на рубежі верх. палеолиту, "Л. розумна" стає єдин. представником сімейства гоминид і заселяє практично всю Землю. Як біол. вид Л. має безліч загальних признаков з ссавцями, передусім приматами. Специфіч. особливості Л., що різко виділяють її зі світу тварин: прямоходіння, високий розвиток головного мозку, мислення і членороздільна промова. Л. пізнає і змінює світ і саму себе, творить культуру і влас. історію.

Сутність Л., її походження і призначення, місце Л. в світі були і залишаються центр. проблемами філософії, релігії, науки і мистецтва.

МАКРОКОСМ ТА МІКРОКОСМ – поняття, що позначають фундаментальні орієнтири європейського світобачення доби Відродження: макрокосм – великий світ, мікрокосм – малий світ або людина. Ці поняття співвідносні: мікросвіт є концентрацією та виявленням властивостей великого світу, а останній перебуває у спорідненості із якостями людини.

МАТЕРІАЛІЗМ (від лат. *materialis* – речовинний), філос. направлення, яке виходить з того, що світ матеріальний, існує об'єктивно, незалежно і поза свідомістю, що матерія первинна, ніким не створена, існує вічно, що свідомість, мислення - властивість матерії, що світ і його закономірності є пізнаваними. Термін "М." вживається з 17 ст. Гол. чином в сенсі фіз. уявлень про матерію, а з поч. 18 ст. в філос. сенсі для протиставлення М. ідеалізму. Іст. форми М.: антич. М. (Демокрит, Епікур), М. епохи Відродження (Б. Телезіо, Дж. Бруно), метафізич. (механістич.) М. 17-18 ст. (Г. Галілей, Ф. Бекон, Т. Гоббс, П. Гассенді, Дж. Локк, Б. Спіноза; франц. М. 18 ст. - Ж. Ламетрі, К. Гельвецій, П. Гольбах, Д. Дідро), антропологіч. М. (Л. Фейербах), М. (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. І. Ленін).

МАТЕРІЯ (лат. *materia*), речовина; субстрат, субстанція; зміст. В лат. філос. мову термін введений Цицероном як переклад грец. *hyle*. Поняття М. як субстрата речовинного світу було вироблене в грец. філософії в вченнях Платона і Аристотеля, при цьому М. розумілася як неоформлене небуття (*теон*), чиста потенція. Сформульоване Декартом поняття М. як тілесної субстанції (в протилежність "мислячій" субстанції), що володіє простір. довжиною і подільністю, покладено в основу матеріалізму 17-18 ст. М. - центр. категорія діалектич. матеріалізму.

МЕТАФІЗИКА як філософський метод дослідження визнає речі, явища, процеси відособленими одне від одного, а зв'язки між ними – лише зовнішніми, тому вони, а також поняття, які їх відображають, розглядаються відокремленими один від одного.

МЕТОД (від грец. *methodos* – шлях, дослідження) – спосіб досягнення певної цілі, сукупність прийомів чи операцій практичного чи теоретичного освоєння дійсності. А також знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних чи практичних проблем.

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ – узагальнене філософське вчення про способи, методи, механізми, техніки, прийоми здійснення науково-дослідницької діяльності.

МЕХАНІЦИЗМ, світоглядний принцип, висунутий в 17-18 ст., що пояснює розвиток природи і сусп-ва законами механіч. форми руху матерії. Джерело М. - абсолютизація законів механіки. В широкому сенсі – зведення складної, якісно своєрідної форми руху до більш простої (напр., соціальної – до біологічної).

МИСЛЕННЯ, вищ. сходинка людського пізнання. Дозволяє одержувати знання про такі об'єкти, властивості і відношення реального світу, які не можуть бути безпосередньо сприйняті на чуттєвому рівні пізнання. Форми і закони М. вивчаються логікою, механізми його протікання психологією і нейрофізіологією. Кібернетика аналізує М. в зв'язку з задачами моделювання деяких мисл. функцій.

МОЖЛИВІСТЬ І ДІЙСНІСТЬ, філос. категорії, що висловлюють осн. східці розвитку предметів і явищ; можливість - тенденція розвитку предмету; дійсність - об'єктивно існуючий предмет як результат реалізації деякої можливості. Розрізняють абстрактну, або формальну (для здійснення якої немає всіх необхідних умов), і реальну (що володіє для своєї реалізації всіма необхідними умовами) можливості.

МОНАДИ – прості неподільні субстанції.

МОНАДОЛОГІЯ (від монада і Логія), вчення про монадах, розвинене Г. В. Лейбніцем в одноім. сурядності (1714) і його послідовниками.

МОНІЗМ (від грец. *monos* один, єдиний), засіб розгляду розмаїття явищ світу в світлі єдиної основи (субстанції) всього існуючого. Протилежність монізму дуалізм (що визнає два незалежних початка) і плюралізм (виходячий з безлічі початків).

МОНІЗМ (від грец. monos один, єдиний), засіб розгляду розмаїття явищ світу в світлі єдиної основи (субстанції) всього існуючого. Протилежність монізму дуалізм (що визнає два незалежних початка) і плюралізм (виходячий з безлічі початків).

МОНОТЕЇЗМ – віра в одне єдине божество, в єдиного бога, єдинобожність; протилежність політеїзм. В богословській літературі до монотеїстичних релігій відносять іудаїзм, християнство і іслам.

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ – ця форма свідомості тісно пов'язана з правосвідомістю. Мораль являє собою сукупність, систему норм, правил поведінки людей в суспільстві. На відміну від правових норм, норми моралі не закріплені юридично, а регулюються в суспільстві силою громадської думки. Моральна свідомість особистості найкраще проявляється в її активній життєвій позиції, бо справжня мораль - це мораль активної діяльності.

НАУКОВА РЕВОЛЮЦІЯ – різка зміна теоретичних поглядів, як правило із заміною парадигми на більш молоду та математично досконалу, що може початись у одній сфері або окремії науковій дисципліні, але здійснює незворотний вплив на цілу галузь (природознавство, суспільствознавство тощо) та зрештою всю науку в цілому.

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС – суттєвий, очевидний поступальний рух вперед у пізнанні природи, суспільства, людини, часто пов'язаний із впровадженням, використанням, вдосконаленням нових інновацій, механізмів, способів дослідницької та інженерної діяльності (тоді можна вести мову про **НАУКОВО-ТЕХНІЧНУ РЕВОЛЮЦІЮ**)

НАТУРАЛІЗМ (лат. naturalis – природний) – філософський напрям, який вважає природу універсальним принципом усього суцього.

НОМІНАЛІЗМ (лат. nomen – ім'я, nominalis – іменний, – ім'я) – філософське вчення, що заперечує онтологічне значення, реальне існування універсалій (загальних понять), стверджуючи, що універсалії існують не в дійсності, а тільки в мисленні, вважаючи їх лише іменами, словесними позначками, що відносяться до безлічі подібних одиничних речей (крайній, або точний, номіналізм – І. Росцелін та ін.), "помірний номіналізм" – **концептуалізм**; заснований П. Абельяром – акцентує увагу на виділення чисто мислительних утворень, існуючих в розумі людини (концепти), понять, отриманих через узагальнення від конкретних предметів цього світу. Виник в 11-12 ст., отримав особливий розвиток в 14-15 ст. (У. Оккам і його школа).

НООС (або НУС) — з давньогрец. – розсудок, розум, мудрість; у давньогрецькій філософії — Світовий розум, розпорядник та впорядник усього суцього у світі.

ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ – провідні категорії світоосмислення епохи Нового часу: об'єктом позначали частину (фрагмент) природи, на яку спрямовувалась активність людини, суб'єктом – людину як вихідний пункт проявів активності розумового та матеріального планів.

ОБ'ЯВЛЕННЯ – пряме і безпосереднє розкриття Богом своїх намірів та настроїв людям, як правило – через обраних осіб: пророків, провидців та ін. Об'явлення не є проявом "мови Бога", оскільки наміри Бога не можна передати адекватно ніякими частковими формами, у тому числі – і людською мовою; через це об'явлення потребує тлумачення, екзегетики.

ОДИНИЧНЕ І ЗАГАЛЬНЕ – філософські категорії, що виражають різноманітні об'єктивні зв'язки світу, а також сиупені пізнання цих зв'язків. Об'єкти дійсності своєрідні, от чому вони відрізняються одне від одного. Тому кожний об'єкт сприймається як щось О. О. виявляється таким, що має і спільні риси. Коли спільні риси притаманні тільки вузькій групі об'єтів, то вони виступають як О. Коли ж усім предметам і явищам, то як З. О. і З. знаходяться у нерозривному зв'язку, єдності, різниця між ними відносна, вони взаємно переходять одне в одне.

ОНТОЛОГІЯ (грец. ontos – єство і logos – слово, вчення) – вчення про першооснови буття, сфери буття і категорії.

ПАНПСИХІЗМ – позиція, яка наділяє усі явища світу душею, оскільки саме світова душа постає джерелом життя та активності космосу; через це зірки, планети, мінерали розглядалися як одухотворені істоти.

ПАНТЕЇЗМ (грец. pan – усе і theis – бог) – філософське і релігійне вчення про присутність Бога у естві самої природи, ототожнення Бога з природою, розчинення Бога в природі, або, навпаки, природи у Богові. Характерний для натурфілософії Відродження і матеріалістичної системи Б. Спінози.

ПАТРИСТИКА (від грец. pater, лат. pater – батько), термін, що значить сукупність теологічних, філософських і політико-соціологічних доктрин християнських мислителів 2-8 ст. - т. зв. отців церкви. Періоди: 2-3 ст. – полемічне філософствування т. зв. Апологетів (Тертулліан, Клімент Александрійський і особливо Ориген); 4-5 ст. - систематизація церк. доктрини (кападокійський гурток: Василій Великий, Григорій Назіанзин, Григорій Нисський; на Заході – Августин); 6 ст. – початок стабілізації догми і кодифікації наук під егідою теології (Леонтій Візантійський, Боецій), що завершуються в працях Іоанна Дамаскіна. **АПОЛОГЕТИКА** – галузь теології, спрямована на обґрунтування та захист християнства супроти язичництва (докази буття Бога, безсмертя душі, вчення про ознаки божественного одкровення, розгляд заперечень направлених проти релігії).

ПІЗНАННЯ, процес відбивання і відтворення дійсності в мисленні суб'єкту, результатом якого є нове знання про світ.

ПЛЮРАЛІЗМ (від лат. pluralis множинний), 1) філософське вчення, згідно якого існує декілька (або безліч) незалежних початків буття або підстав знання. Термін “плюралізм” введений Х. Вольфом (1712). 2) Характеристика демократичної політичної системи суспільства, при якій соціальні групи мають органічні (інституційні) можливості для вираження своїх інтересів через своїх представників (політичні партії, профспілки, церковні і інші організації).

ПОЗИТИВІЗМ (франц. positivisme, від лат. positivus – позитивний), філос. направлення, виходить з того, що все справжнє (позитивне) знання – сукупний результат спец. наук; наука, згідно П., не потребує будь-якої стоячій над ній філософії. Засн. в 30-х рр. 19 ст. О. Контом (ввів самий термін). Розрізняють "класич." П. – Е. Літтре, І. Тен, Е. Ренан (Франція), Дж. С. Милль, Г. Спенсер (Великобританія), В. В. Лесевич, М. М. Троцький (Росія); емпіріокритицизм (махізм); сучас. форма П. – неопозитивізм. Виявив вплив на методологію прир. і суспіл. наук (особливо 2-пол. 19 ст.).

ПОЛІТЕЇЗМ (від пол. і грец. theos бог) багатобожжя, віра в багатьох богів. Протилежність – монотеїзм.

ПРОГРЕС (від лат. progressus – рух вперед), направлення розвитку, для якого характерний перехід від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого. О П. можна говорити стосовно системи в цілому, окр. її елементах, структурі об'єкта, що розвивається. Поняття П. протилежно поняттю регрес.

ПРОСВІТНИЦТВО – ідейний рух XVIII ст., визначений раціоналістичним світоглядом, з його культом розуму, який тільки один і здатний змінити життя людства до кращого та бути засадою побудови щасливого життя людини та суспільства, вірою в науку, соціальний прогрес, визнання природних прав людини.. Просвітники вважали, що головна причина людських бід у людському невігластві, а, отже, його необхідно ліквідувати через просвітлення людей, звідси і назва епохи. Просвітники поставили собі за мету створення таких суспільних відносин, які б відповідали вимогам розуму, принципам справедливості, свободи, рівності і братерства. Предметом особливої уваги стають проблеми людини, її історичної діяльності, її прав та політичних свобод, проблем історичного прогресу, ідея вдосконалення суспільства, природа та призначення релігії. Для просвітників був характерним поділ суспільства на «темну» масу, народ, який необхідно просвітити та виховати та «еліту», купку інтелектуалів, які знають у чому полягають розумні засади майбутнього суспільства і що потрібно для свободи, щастя і благополуччя народу.

ПСИХОАНАЛІЗ (від психо . і аналіз), засіб психотерапії і психол. вчення, розвинене З. Фрейдом в кін. 19 – поч. 20 ст., що ставить в центр уваги несвід. психіч. процеси і мотивації. Витиснення з свідомості неприйнятних для нього потягів (особливо сексуальних) і турбувань, що травмують розглядається в П. як гол. джерело невротич. симптомів і різн. патол. явищ (забувань, помилкових дій і т. п.). В основі психотерапії - аналіз комплексів ,що витіснять з допомогою вільних асоціацій, тлумачення снів і т. п. Психіч. структура особистості в П.: несвід. "Воно" (область потягів); свід. "Я", що стримує імпульси "Воно" шляхом різн. захисних механізмів; 'Понад-Я" (область соціальних норм і нравств. настанов). Став вхідною основою багатообразних течій глибинної психології; виявив вплив на літ. і на літ-ведення, мистец-ведення та ін. гуманітарні науки.

РАЦІОНАЛІЗМ (від лат. rationalis – розумний, ratio – розум), філософський напрям, що визнає розум, мислення основою пізнання і поведінки людей. Протистоїть як ірраціоналізму, так і сенсуалізму. Виступивши проти схоластики і реліг. догматизму середньовіччя, класичний Р. 17-18 ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) виходив з ідеї природного порядку – нескінченного причинного ланцюга, що пронизує весь світ. Наук. (тобто об'єктивне, загальне, необхідне) знання, згідно Р., досяжно тільки шляхом розуму – водночас джерела знання і критерії його істинності.

РЕАЛІЗМ (від середньовіччя. лат. realis – речовинний, дійсний), – в середньовічній філософії напрям, що визнає загальне – універсалії (універсальне, наприклад, Бог) існує реально, незалежно від свідомості і передуює одиничному. Реальність, що лежить поза свідомістю, яка тлумачиться або як буття ідеальних об'єктів (Платон, сер. схоластика), або як об'єкт пізнання, незалежний від суб'єкту, пізнавального процесу і досвіду (філос. Р. 20 ст) Реалізм науковий – направлення в сучасній зах. філософії науки, що визнає існування об'єктивної реальності і можливість її істинного пізнання в ході історичної еволюції наукових теорій. Осн. предст. – Х. Патнем, У. Селларс, М. Хессе, А. Масгрейв, Г. Харре.

РЕГРЕС (від лат. regressus – зворотний рух), тип розвитку, для якого характерний перехід від вищого до нижчого, процеси деградації, пониження рівня орг-ції, втрати спроможності до виконання тих або інших функцій; включає також моменти застою, повернення до виживших себе форм і структур. Протилежний прогресу.

РЕНЕСАНС, (Відродження) період в культурному і ідейному розвитку країн Зах. і Центр. Європи (в Італії 14-16 ст., в ін. країнах кін. 15-16 ст.), перехідний від культури середньовіччя до культури нового часу, що виявляється у гуманістичному світогляді, (гуманізм), звернення до філософської та культурної спадщини античності, немов би її "відродження", розвитку природознавства. Творчість діячів Відродження проникнута вірою в необмежені можливості людини, її волі і розуму, запереченням схоластики і аскетизму (гуманістична етика Лоренцо Валла, Піко делла Мірандоли та ін.). Пафос затвердження ідеалу гармонічної, творчої особистості, краси і гармонії дійсності, звернення до людини як до вищого початку буття, відчуття цільної і стрункої закономірності світобудови характеризують епоху. В епоху Відродження розповсюдились філос. ідеї неоплатонізму (Фічіно) і нтурфілософії, пантеїзму (Микола Кузанський, Телезіо, Парацельс, Бруно та ін.), були зроблені видатні наук. відкриття в області географії (Великі географічні відкриття), астрономії (розробка Коперніком геліоцентрич. Системи світу), анатомії (Везалій).

РЕФЛЕКСІЯ – форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій та їх законів; діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини. здатність самоусвідомлення, свідомого регулювання наших думок, почуттів, вольових порухів. Ми скеровуємо пізнання на самих себе. Об'єктом думки стає сама думка (це і є рефлексія).

РЕФОРМАЦІЯ (від лат. reformatio – перетворення), суспільний рух в зах. і центр. Європи в 16 ст., спрямований проти офіційної церкви. Він вимагав спрощення релігійних обрядів, заперечував роль церковних ієрархів як посередників між людиною і Богом, відкидало монашество як релігійний інститут. Початок Р. поклав виступ М. Лютера в 1517 р.

в Германії. Ідеологи Р. висунули тези, якими фактично заперечувалась необхідність католицької церкви з її ієрархією і духовництва взагалі. З іншого боку, реформація – це поглиблення духовного життя, перенесення ваги із зовнішнього контролю офіційної церкви на контроль внутрішній. Протестантизм можна розглядати і як реакцію на «безмірність», «відв'язаність» (в тому числі й від моральних норм) особи епохи Відродження.

РОЗВИТОК, направлена, закономірна зміна; в результаті Р. виникають нові якості стану об'єкту – його складу або структури. Розрізняють дві форми Р.: еволюційну, зв'язану з поступовими кількіс. змінами об'єкту; революційну, що характеризується якіс. змінами в структурі об'єкту. Виділяють висхідну лінію Р. (Прогрес) і нисхідну (Регрес). В сучас. науці розробляються спеціально-наук. теорії Р., в яких, на протипагу від класич. природознавства, що розглядало гол. обр. зворотні процеси, описуються нелінійні, скачкообразні перетворення.

РУХ (філос.), засіб існування матерії, в самому загальному вигляді – зміна взагалі, всяка взаємодія об'єктів. Р. виступає як єдність мінливості і тривалості, перервності і безперервності, абсолютного і відносного.

СВІДОМІСТЬ, одне з осн. понять філософії, соціології і психології, що значить людську спроможність ідеального відтворення дійсності в мисленні. С. – вищ. форма психіч. відбивання, властива суспільно розвиненій людині і зв'язана з промовою, ідеальна сторона цілепоглинаючої діяльності. Виступає в двох формах: індивідуальній (особистій) і суспільній.

СВІТОГЛЯД – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу; систематизований комплекс уявлень, оцінок, установок, принципів, що забезпечують цілісне бачення та усвідомлення світу і місця в ньому людини, разом з життєвими позиціями, програмами та іншими спонуканими поведінки, активного діяння взагалі. Форми світогляду: **Світовідчуття** – емоційна складова світогляду, безпосереднє чуттєве сприйняття оточуючого світу через багатоманіття відчуттів, почуттів та настроїв (домінує у міфології). **Світосприйняття** – цілісне відображення ситуацій та подій у вигляді наочних образів та уявлень, забезпечує чуттєві орієнтири людини в оточуючому світі та залежить від мотиваційної сфери. **Світорозуміння** – пізнавально-інтелектуальний бік світогляду, що включає в себе систему точних знань про світ, закони, теорії, принципи, регулятори (домінує у філософії). Види світогляду: **Буденний Світогляд** – сукупність поглядів на світ і покликання людини, які сформувались у певного народу, спільноти під впливом практичного життя і функціонують стихійно, без видимих зусиль з боку тих, хто їх дотримується. **Міфологічний Світогляд** – це первісна світоглядна форма людства, що містила в собі в нерозчленованому(синкретичному) вигляді всі наступні форми суспільної свідомості – релігію, мистецтво, науку, мораль та ін., в тому числі філософію. Першим дійшов висновку про те, що міф є стадією розвитку свідомості французький культуролог Л.Леві-Брюль. **Релігійний світогляд** заснований на вірі в існування надприродних, непізнаваних сил, у якому дійсність представлена у фантастичних образах, шляхом уведення надприродних властивостей і сутностей. **Філософський світогляд** – це теоретично осмислений світогляд, сукупність самих загальних теоретичних поглядів на світ, місце людини в ньому та з'ясування різних форм відношення людини до світу. **Науковий світогляд** – це теоретично-практична означена система знань, що перебуває у безперервному розвитку і намагається віднайти об'єктивну істину в тій чи іншій сфері відношення «людина-світ».

СЕНСУАЛІЗМ (від лат. *sensus* – сприймання, почуття), направлення в теорії пізнання, згідно якому відчуття, сприймання – основа і головна форма вірогідного пізнання. Протистоїть раціоналізму. Осн. принцип С. – "немає нічого в розумі, чого не було б в почуттях" - поділяли П. Гассенді, Т. Гоббс, Дж. Локк, К. Гельвецій, Д. Дідро, П. Гольбах, а також Дж. Берклі, Д. Юм.

СТИХІЙНА ДІАЛЕКТИКА відбиває світ як ціле, що безупинно змінюється, в якому незмінний і самототожний першопочаток предстає в різноманітних формах, зазнаючи всілякі перетворення.

СУБСТАНЦІЯ – одне із центральних понять новоєвропейського світоосмислення, що позначало таку основу світу, яка охоплювала та пронизувала собою усі форми та явища дійсності, була самовладною та не потребувала для свого буття ніяких інших джерел або причин.

СУСПІЛЬСТВО, в широкому сенсі – сукупність історичних форм, що склалися під впливом сучас. діяльності людей; в вузькому сенсі – історично конкретний тип соціальної системи, певна форма соціальних відносин (напр., С., протиставлене державі, у Гегеля).

СУТНІСТЬ І ЯВИЩЕ, філос. категорії. Сутність – це внутр. зміст предмету, що висловлюється в єдності всіх його різноманітних властивостей і відношень; явище – те або інше відкриття предмету, зовніш. форми його існування.

СХОЛАСТИКА (лат. scholasticus – учений, шкільний) – філософське вчення, в якому поєднані релігійно-філософські засновки з раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами. Пізніше це слово набуло негативного значення, ним стали позначати відірване від життя мудрування.

ТЕЛЕОЛОГІЯ (грец. telos – ціль і logos – слово, вчення) – вчення про мету, доцільність, згідно з яким все для чогось призначене, має свою ціль. В середньовіччі головним вважалося відношення людини і Бога. Земля – центр Всесвіту, людина – вінець творіння. Отже, весь світ Бог створив для людини. Геоцентрична система ґрунтується на телеології.

ТЕОЛОГІЯ (від грец. theos – бог) (богослов'я), сукупність реліг. доктрин і вчень про суттєвість і чинність Бога. За змістом – це теоретична складова релігійного віровчення, покликана узгоджувати між собою основні догми релігії та пояснювати їх. Припускає концепцію абсолютного Бога, що повідомляє людині знання про себе в одкровеннях. В точному сенсі про Т. прийнято говорити стосовно іудаїзму до христ-ва ісламу.

ТЕОЦЕНТРИЗМ (від грец. theos - бог, лат. centrum – центр) – теологіч. концепція згідно якої бог виступає джерелом будь якого буття і блага, що розуміється як абсолютне, досконале буття і найвище благо. Основою порядності є слугування богу і преклоніння перд ним. Найвищим змістом людськ. існування визнається уподібнення богу. Т. органічно пов'язаний з теїзмом і такими його фундаментальними принципами, як креаціонізм, провіденціалізм і т. д.

ТОМІЗМ, вчення Фоми Аквінського, засноване ним направлення католицької філософії і теології, що з'єднало християнські догмати з засобом Аристотеля. В 13 ст. Зайняв панівне положення в схоластиці, відтіснивши августиновський платонізм і протистоячи аверроїзму.

ТРАНСЦЕНДЕНТНІСТЬ – (від лат. transcendere – переступать): за межами зовнішнього, зображуваного; характеристика Бога у християнському світобаченні як такого, який принципово несумісний із реаліями світу внаслідок того, що наліченно їх перевершує, тобто це позамежність або позасвітність Бога.

УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОЦЕНТРИЗМ – підстава української духовності. За цим поняттям провідну роль у житті людини відіграють не розумовораціональні сили, а її емоції, почуття. Мотивацією дії виступає не розум, а серце. У.к. - екзестенція, щовиступає основою самого буття або й частиною природи укр. народу. Основою К. є живе і чутливе серце людини.

ФІЛОСОФІЯ є формою суспільної свідомості, що розглядає та досліджує пізнавальне, морально-етичне, ціннісне, практично-перетворююче ставлення людини до дійсності та формує систему узагальнених поглядів на світ і місце в ньому людини. Як форма суспільної свідомості філософія складається з великої кількості теорій, що на теоретичному рівні

вирішують світоглядові проблеми. **Філософія** (грец. *philosophia* – любов до мудрості) – теоретичний світогляд, вчення, яке прагне досягнути всезагальне у світі, в людині і суспільстві. – Це система самих загальних теоретичних поглядів на світ, місце в ній людини, вивчення різних форм відношення людини до світу. Це одна із форм світогляду, в основі якої лежить раціональне начало. **Предметом** філософії є світ у цілому (природа, суспільство і мислення) у своїх найзагальніших закономірностях, найбільш загальні закони розвитку природи, людського суспільства, мислення, всієї духовної культури в контексті суб'єкт-об'єктного відношення, відношення “людина – світ”.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ – максимально узагальнене вчення про історію та закони існування і розвитку науки в людському суспільстві (з філософської точки зору).

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ МЕТОД. Головним своїм завданням вбачає формування понять, якими оперує філософія. На думку його прихильників, це відбувається шляхом інтуїтивного вбачання (схоплення) сутностей (загального) в одиничному.

ФІЗИС (або **ФЮЗИС**) – з давньогрец. – природа; у вихідному значенні те, що становить основу будь-чого, що довільно, без впливу ззовні діє, проявляє активність, зростає, розширюється, породжує свої різноманітні прояви.

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ, в широкому сенсі – вчення про природу (суттєвість) людини; в вузькому – ідеалістич. течія в зах.-європ. філософії 20 ст., більш німецької, засн. в 1920-х рр. М. Шелером і Х. Плеснером. виходило в знач. мірі з ідей філософії життя (В. Дільтей) і феноменології Е. Гуссерля, в подальшому отримали розповсюдження ідеї прагматизма (А. Гелен), "культурантропології" (Е. Ротхаккер та ін.), екзистенціалізму, структуралізму та ін. Є також спроби еkleктич. поєднання антропологіч. підходу з принципами марксизму (Ж. П. Сартр та ін.).

це найзагальніше усвідомлення людиною навколишнього світу, свого місця в ньому, свого ставлення і відношення до цього світу й до себе, своїх претензій і намірів щодо світу та шляхів реалізації цих намірів (життєвих програм).

ЦИВІЛІЗАЦІЯ (від лат. *civilis* – громадянський, державний), 1) синонім культури. 2) Рівень, сходинка суспіл. розвитку, матеріальної і духовної культури (антич. Ц., сучас. Ц.). 3) Сходинка суспіл. розвитку, наступна за варварством (Л. Морган, Ф. Енгельс). 4) У деяких ідеалістич. теоріях епоха деградації і занепаду в протиположності цілісності, органічності культури.

8.3. Рекомендована література

Основна

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA-/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

Підручники та навчальні посібники:

3. Добронравова І.С. Практична філософія науки. Київ : Університетська книга, 2023. 352 с.
4. Бичко І.В. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 648 с.
5. Гнатовська Г.В. Історії східних філософій: Вступ до індійської філософії : навчальний посібник. К., 2021.
6. Карівець Ігор, Капдиало Андрій. Сучасна філософія науки: теми й проблеми. Навчальний посібник. Львів : Новий світ-2000, 2025. 141 с.
7. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Політико-правова філософія: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 192 с.
8. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Філософія науки: військово-промислові інновації : навч. посібник. К. : Університет «Україна», 2022. 192 с.
9. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Світова філософія поствоєнного часу : навч. посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2022. 472 с.
10. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Поствоєнна Україна: квантова філософія та захист мирного неба : навч. посібник. К. : Університет «Україна», 2022. 168 с.
11. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Філософія фундаментальних знань: війна у мирі та мир у війні : навч. посібник. К. : Видавництво Ліра-К, 2023. 370 с.
12. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Філософія кіберсучасності: екологічна радіохімія та воєнне середовище : навч. посібник. К. : Університет «Україна», 2023. 92 с.
13. Люттвак Едвард. Стратегія: логіка війни та миру. Київ : Центр навчальної літератури, 2024. 259 с.
14. Максюта М.Є., Соколова О.М. Філософія науки: гуманітарно-педагогічний синтез. Монографія. Київ : Гельветика, 2025. 310 с.
15. Мамрак Алла. Вступ до теорії перекладу. Київ : «Центр учбової літератури», 2023.
16. Сковорода і Ми. Упор. Олесь Доній. К. : Саміт-книга, 2022. 224 с.
17. Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В. Конституційне право зарубіжних країн (білінгвальний навчальний посібник у таблицях і схемах): навчальний посібник / Фаст О.О., Афанасьєв Б.А., Женжера С.В. Київ : Університет «Україна», 2021. – 137 с.

18. Філософія: навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів / кол. авторів; кер. автор. кол. А. О. Приятельчук. Київ : Вадекс, 2021. 560 с.

19. Філософія: підручник / В. С. Бліхар, М. М. Цимбалюк, Н. В. Гайворонюк, В. В. Левкулич, Б. Б. Шандра, В. Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4251/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%20%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

20. Шепетяк Олег, Шепетяк Оксана. ФІЛОСОФІЯ : підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35525/2/O_Shepetiak_Philosophy_IFF.pdf.

21. Contemporary Studies. Філософія ХХ-ХХІ ст. Навчально-методичний посібник / Тарас Кононенко, Михайло Кириченко, Катерина Гончаренко. аг. ред. Тарас Кононенко. К., 2020. 215 с.

Допоміжна

22. Археографічний довідник з історії філософії. Наукові видання Київського національного університету імені Тараса Шевченка у галузі філософії. 1944-1961 рр. / Тарас Кононенко, Наталія Щербина, Ірина Петленко, Аліна Бородій. К., 2021. 56 с.

23. Білогур В.Є., Воронкова В.Г., Олексенко Р.І. Формування професійних компетентностей у процесі вивчення дисципліни «Філософія науки і методи наукових досліджень». Актуальні проблеми філософії та соціології. №53\2025. С. 10-17. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/53_2025/4.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.2>.

24. Запорожченко О.В. Філософія науки в добу міждисциплінарних досліджень: можливості та епістемологічні парадокси. Актуальні проблеми філософії та соціології. №53\2025. С. 32-3. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/53_2025/7.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.5>.

25. Іліна Г., Кононенко Т. Республіка краснописьменства. Коментар до перекладів українською мовою термінів з праці Девіда Г'юма «Про есеїстичне письменство» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Т.2. №5. 2021. С. 18-28.

26. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій: сучасна парадигма православного богослов'я: матеріали Міжнар. наук. конф. «VII Танчерівські читання» (Київ, 18 жовт. 2021 р.) / Володимир Бугров, Євген Харьковщенко, Тарас Кононенко, та ін. Голова редкол. В. А. Бугров, Т. П. Кононенко, редкол.: А. Є. Конверський, Є. А. Харьковщенко. К. : ВПЦ «Київський університет», 2021. 76 с.; іл. 8 с.

27. Кант Імануель. Прологомени до кожної майбутньої метафізики, яка може постати як наука. [Пер. з нім. Віталій Терлецький.] Харків : FOLIO, 2024. 288 с.
28. Кант Імануель. Критика сили судження. Київ : Темпора, 2022. 702 с.
29. Київська світоглядно-гносеологічна школа другої половини ХХ століття: монографія / Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, А. Є. Конверський та ін. К., 2020. 220 с.
30. Конверський А.Є. Логіка : підручник для студентів юридичних факультетів. [9-те вид. перероб. та доп.] Київ : Центр учбової літератури, 2024. 358 с.
31. Кононенко Т.П. Жити Українцем. Філософський нарис. // «Проблеми ідентичності культурної спадщини України в умовах Російсько-української війни та у повоєнний період» : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Україна, Київ, 25 травня 2023 року. С. 149-153.
32. Кононенко Т.П. Поняття «фізичного об'єкта» в історії філософії. Доречність застосування // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Т.2. №9. 2023. С. 25-29.
33. Кононенко Т.П. Симфонічні композиції у літературній та епістолярній спадщині Григорія Сковороди // Філософська думка. Т.3. №3. 2023. С. 69-92.
34. Кононенко Т.П. Творчі здобутки і перспективи розвитку українознавства // «Українознавчі рефлексії сучасних соціокультурних процесів» : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 190-й річниці відкриття Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 356 с. С. 10-12.
35. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Філософія війни та миру : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 258 с.
36. Майстер Екгарт. Проповіді. Пер. Софія Матіяш. К. : Темпора, 2022.
37. Сунь-цзі. Мистецтво війни; У-цзі. Трактат про воєнне мистецтво. Вид-во Арій Київ : Київ, 2023. 176 с.
38. Платон. Держава. [Пер. з давньогр. Дзвінка Коваль.] Львів : Априорі, 2021. 460 с.
39. Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с. URL: [https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%9C.%C2%A0%D0%90.%D0%A4%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%AF.%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_\(2\).pdf](https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%9C.%C2%A0%D0%90.%D0%A4%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%AF.%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_(2).pdf).
40. Хамітов Н., Шашкова Л., Крилова С. Словник новітніх термінів філософії науки та філософії культури. Київ : ВАДЕКС, 2024. 290 с.
41. Kononenko Taras. Philosophical Concepts in the Addresses of his All-Holiness, Archbishop of Constantinople – New Rome and Ecumenical Patriarch

Статті викладача

42. Женжера С.В. Деякі особливості дидактики у підготовці військових та працівників служб спеціального призначення. Національні інтереси України. 2025. Вип. №8(13). С. 90-104. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/issue/view/383/487>.

43. Женжера С.В. Мобілізація, як комплексне суспільне завдання воєнного та мирного часу // Актуальні питання сучасної стратегії розвитку України: виклики, пріоритети та прогнози: збірник наукових праць / Кадлубович Т.І., Савич В.О., Дабіжа В. В. та ін. м. Київ, 28 листопада 2024 р. К.: Університет «Україна», 2024 р. С. 129-132. URL: https://uu.edu.ua/electronics_scientific_editings.

44. Женжера С.В. Моделі агоністичної діяльності та їх теоретичне підґрунтя. Практична філософія. №3-2015 (№57). К. : Центр практичної філософії. ПАРАПАН, 2015. С. 34-75.

45. Ізуйта П.О., Женжера С.В. Категорія випадковості як одна із філософських засад здійснення державного управління. Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2024. Вип. №6(4). С. 65-75. URL: <https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/98/88>.

46. Ізуйта П.О., Женжера С.В. Техніка безпеки під час викладання філософських дисциплін // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2025. Вип. №54. С. 34-42. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/54_2025/7.pdf.

47. Ізуйта П.О., Женжера С.В. Концепт сили у формуванні філософії національної ідеї незалежної та самостійної України (світоглядні та правові аспекти). Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / редкол.: О. Г. Данильян (голова) та ін. Харків : Право, 2025. № 4 (67). С. 186-199. URL: <https://fil.nlu.edu.ua/issue/view/19830>.

Перелік періодичних видань

Найменування фахового періодичного видання	Роки надходження
1. «Філософська думка» https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd (Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України).	тричі на рік
2. «Релігійна свобода» https://uars.info/index.php/rs (ГО «Українська асоціація релігієзнавців»).	щорічний
3. «Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство» https://nzpr.ukma.edu.ua/ (Національний університет «Києво-Могилянська академія»).	щорічний

4. «Sententiae» https://sententiae.vntu.edu.ua/index.php/sententiae (Спілка дослідників модерної філософії. Паскалівське товариство).	тричі на рік
---	--------------

8.4. Інформаційні ресурси

1. <https://www.filosof.com.ua/> – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
2. <https://history.org.ua/uk> – Інститут історії України НАН України.
3. <https://ipiend.gov.ua/> – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
4. <https://www.istpravda.com.ua/> – Історична правда.
5. <https://uinp.gov.ua/> – Український інститут національної пам'яті.
6. <https://www.gntb.n-t.org> – Державна науково-технічна бібліотека України.
7. <https://www.rada.kiev.ua> – Бібліотека Верховної Ради України.
8. <https://library.ukma.edu.ua/> – Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія».
9. www.nbu.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
10. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/index.html> – The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2020 Edition).
11. <https://www.youtube.com/@cowoguru> – YouTube channel «cowo guru – середовище мислення та дії».
12. <https://www.youtube.com/@Sententiae2000> – YouTube channel «Sententiae – історико-філософський журнал».
13. <https://9.slovaronline.com/> – Філософський енциклопедичний словник.
14. <https://arm.navs.edu.ua/books/filosofia-30012017/info/slovnyk.html> – Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. Мультимедійний навчальний посібник (словник). Філософія.

Сертифікаційні програми (електронні курси)

1. <https://mobility.knu.ua/?p=1327> – Prometheus. Безкоштовний онлайн-курс «Філософія» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).
2. <https://www.aynrandacademy.org/courses/histories-philosophies/> – The History of Philosophy by Leonard Peikoff. Безкоштовний курс історії філософії з Леонардом Пейкофом.
3. <https://skillgaps.com.ua/course/philosophy/> – платні тематичні курси з окремих прикладних аспектів філософії.

Фахові періодичні видання України з дисципліни

1. <https://apfs.nuoua.od.ua/> – «Актуальні проблеми філософії та соціології» (Національним університетом «Одеська юридична академія»).
2. <https://perspektyvy.pdpu.od.ua/> – «Перспективи. Соціально-політичний журнал» (Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського).
3. <https://fil.nlu.edu.ua/> – «Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.
4. <https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/> – «Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії» (Львівський національний університет імені Івана Франка).
5. <https://uars.info/> – «Українське Релігієзнавство» (ГО «Українська асоціація релігієзнавців», Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України).
6. <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal> – «Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Philosophy».
7. <https://phelr.com.ua/uk> – «Philosophy, Economics and Law Review» (Дніпровський державний університет внутрішніх справ).

Універсальні та спеціалізовані інформаційні системи і програмні продукти для опанування дисципліни

Програмне забезпечення	Призначення	Умови використання (вільний доступ в Інтернеті, згідно договору, придбані ліцензії тощо)
Microsoft Word	підготовка рефератів та робота з текстовими документами	безоплатна пробна версія
Office Online	підготовка рефератів та робота з текстовими документами	безкоштовний браузер
WinDjView	опрацювання електронних джерел	безоплатна пробна версія
Zoom	учась в онлайн-заняттях та конференціях	безоплатна пробна версія

9. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Форми занять	Наявне матеріально-технічне забезпечення	Необхідне матеріально-технічне забезпечення
Лекція	власний ноутбук	проектор, інтерактивна дошка, фломастери до неї, приміщення з доступом до Інтернету
Семінарське заняття	наочні та роздаткові матеріали	спеціалізований кабінет №501 або №508, переносна дошка з відривними листами паперу, можливість роздруковувати додаткові матеріали та бланки перевірочних робіт на кафедрі та в деканаті